

ЗАМІТКИ І ЛИСТИ

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ ЧОРНОБИЛЬСЬКОГО ВИРОБНИЧО-ГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ

Минуло 18 років після Чорнобильської катастрофи, яку світове співтовариство віднесло до найбільших техногенних катастроф планети ХХ ст. Атомний вибух на четвертому енергоблоці ЧАЕС та подолання його наслідків викликали, зокрема, величезні економічні втрати, які непомірним тягарем лягли на економіку і соціальну сферу України, що тільки формувалась як незалежна молода держава. Сума незворотних втрат народного господарства України від цієї катастрофи становить близько 189 млрд. дол.¹. На здійснення на території зони відчуження спеціальних заходів і робіт, що виконуються тільки групою спеціальних підприємств МНС України, щороку з державного бюджету витрачається в середньому близько 65 млн. грн., крім того, на спеціальні роботи на об'єкті "Укриття" – 25–30 млн. грн.

Визначальну роль у вирішенні складних і термінових соціальних, фінансово-економічних, організаційних, виробничих, науково-технічних та інших проблем локалізації наслідків Чорнобильської катастрофи в перші роки та її подолання надалі відіграли, з одного боку, формування необхідної нормативно-правової бази щодо ліквідації наслідків цієї катастрофи, а з іншого – створення в зоні відчуження багатогалузевого, багатопрофільного комплексу спеціальних виробництв і адекватної його завданням і діяльності науково-технічної бази, які не мають аналогів у світовій практиці.

У чинному законодавстві та у нормативно-правових актах з питань ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи відсутнє чітке розкриття поняття "виробничо-господарський комплекс зони відчуження". Але виходячи з наявних загальнотеоретичних положень і класифікацій щодо організаційних структур, окремих норм "чорнобильського" законодавства і Закону України "Про підприємства в Україні", а також досвіду формування виробничо-господарських і науково-технічних систем у чорнобильських зонах, виробничо-господарський комплекс зони відчуження слід розглядати як цілісний загальнодержавний багатопрофільний комплекс спеціалізованих державних підприємств і організацій, державних функціональних установ і служб, незалежно від їх галузевої належності та відомчої підпорядкованості, які безпосередньо на території зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення здійснюють заходи і ведуть роботи щодо ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи.

Сучасний Чорнобильський комплекс за ознаками виробничо-господарських функцій, які виконуються, профілем діяльності, схемами фінансування та відомчою належністю умовно можна поділити на три основні групи. Перша – це група, що сформувалася із спеціалізованих за напрямками діяльності підприємств МНС України, які виконують всі види робіт на території зони. Оперативне управління цією групою здійснюється державним департаментом МНС – Адміністрацією зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення. До другої групи належить шість підприємств у складі ЧАЕС, що виконують роботи, пов'язані з остаточним закриттям станції, консервацією її енергоблоків, перетворенням об'єкта "Укриття" в екологічно безпечну систему. Управління діяльністю ЧАЕС, відповідно до сучасного її статусу і профілю, здійснює Мінпаливенерго України. Третя група – це організації, підрозділи та окремі служби МВС, МОЗ, прокуратури, гідрометеоцентру, СБУ та інших держав-

¹ Див.: Національна доповідь "15 років Чорнобильської катастрофи. Досвід подолання", МНС України, 2001, с. 108.

них відомств, які виконують спеціальні функції обслуговуючого і наглядового характеру згідно з їх профілем.

Результати аналізу розвитку організаційної структури виробничо-господарського комплексу зони відчуження та його системи управління, а також дослідження і оцінка можливих варіантів об'єднання підприємств і організацій, що працюють у зоні, в єдину виробничо-господарську систему, в тому числі за принципами концерну, які відповідно до виконання доручень Президента України і Кабінету Міністрів були проведені Науково-дослідним економічним інститутом Мінекономіки, показали, що діючий Чорнобильський комплекс і адекватна організація управління ним, що формувалася, відпрацьовувалася і систематично вдосконалювалася протягом 18 років, повною мірою відповідають завданням і вимогам державної політики щодо подолання наслідків атомної катастрофи на території чорнобильських зон і нині немає будь-яких правових, виробничих, організаційних та економічних підстав для проведення в найближчі роки кардинальних змін функціональної моделі Чорнобильського комплексу.

Інакше кажучи, поєднання різних за спеціалізацією виробництва, технологічними ознаками та схемою фінансування груп підприємств в одну виробничо-господарську систему зони відчуження, що раніше пропонувалось окремими урядовцями, є не тільки недоцільним, а й практично неможливим. Такі висновки інституту і МНС України дістали підтримку в апараті Уряду.

За умов виведення з експлуатації енергоблоків Чорнобильської АЕС, розвитку робіт щодо створення виробничої бази для забезпечення її остаточного закриття і консервації, початку спорудження конструкції "Арка" над об'єктом "Укриття" і впровадження нових технологій з його перетворення в екологічно безпечну систему, наступної ліквідації пунктів тимчасової локалізації радіоактивних відходів і в результаті таких великомасштабних заходів, як значне розширення робіт щодо переробки, транспортування та захоронення радіоактивних відходів, реабілітації окремих територій чорнобильських зон і повернення частини їх земельних, водних і лісових ресурсів до господарського використання, настає новий найскладніший та найвідповідальніший етап ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи. Особливість цього етапу, його складність і масштабність полягають у необхідності пошуку і впровадження нових ефективних рішень щодо подальшого вдосконалення організації управління та координації діяльності підрозділів Чорнобильського виробничо-господарського комплексу, до складу якого входять підприємства, організації та служби різного відомчого підпорядкування, а також різних форм і механізмів, які б поєднували державне фінансування та господарську діяльність ринкового характеру з одержанням позабюджетних коштів.

Ефективна реалізація одного з визначальних завдань щодо організації, координації та фінансування всіх заходів з мінімізації радіоекологічної безпеки, реабілітації забруднених земель та оперативного управління ресурсами і майном зон, покладених Урядом на Адміністрацію зони відчуження, вимагає нині істотного вдосконалення форм і механізмів управління, яке повинно базуватись на принципах:

- поступової оптимізації складу і розмірів підприємств, внутрішніх і зовнішніх виробничо-господарських зв'язків, у тому числі і ринкового характеру, на основі підвищення рівня спеціалізації та концентрації виробництва, його технічного переоснащення відповідно до нових напрямів і вимог діяльності зони на поточні роки і перспективу;
- перерозподілу, централізації та децентралізації виробничо-господарських функцій відповідно до пріоритетних завдань і фінансово-економічного стану, які склалися на певному етапі діяльності виробничо-господарського комплексу зони відчуження;
- забезпечення чіткої регламентації прав, обов'язків і відповідальності за їх реалізацію, які зумовлені змінами організаційних структур та пріоритетів діяльності, що повинно знайти відображення в нормативних документах (статутах підприємств, положеннях, посадових інструкціях);
- широкого застосування інформаційних і комп'ютерних технологій;
- підвищення оперативності та ефективності поточного керівництва виробничо-господарською, науково-технічною і фінансово-економічною діяльністю на основі застосування конкретних систем програмно-цільового управління.

Особливо актуальною для чорнобильських зон залишається проблема усунення значної незбалансованості між розрахунковою потребою коштів на проведення першочергових і невідкладних заходів і робіт, передбачених законодавством, та реальними обсягами фінансування, які мають сталу тенденцію до поступового зменшення.

Принципи всесторонньої підтримки та, по суті, необмеженого фінансування термінового формування в зоні відчуження спеціальної виробничо-технічної системи, зумовлені жорсткими вимогами локалізації наслідків катастрофи в перші післяаварійні роки, нині, за умов стабілізації ситуації в зоні, фактично себе вже вичерпали. Виникає необхідність поступового переходу до формування нової стратегії фінансування діяльності Чорнобильського виробничо-господарського комплексу та економічної політики у сфері використання природноресурсного потенціалу територій чорнобильських зон з елементами ринкових форм і механізмів господарювання та поступового збільшення обсягів самофінансування підприємств, що діють у зоні, у тому числі оновлення за рахунок позабюджетних коштів їх виробничої бази та соціально-побутової інфраструктури.

Вирішення такого складного надзавдання вимагає, насамперед, істотних змін і вдосконалення діючих методів, практики формування річних програм діяльності Чорнобильського виробничо-господарського комплексу та планування роботи його підприємств. Зокрема, планування обсягів позабюджетних надходжень доцільно здійснювати на підставі розроблених по кожному підприємству цільових довгострокових програм, бізнес-планів і розрахунків самофінансування, що дасть можливість забезпечити не тільки певну реальність у плануванні отримання позабюджетних надходжень, а й надійний поелементний контроль за цим процесом.

Вимоги щодо вдосконалення методів і порядку планування позабюджетних надходжень нині набувають особливого значення для підприємств "Чорнобильсервіс", "Комплекс", "Чорнобильліс" і спеціалізованої будівельної компанії зони відчуження, в яких за останні роки склалася чітка тенденція до збільшення обсягів самофінансування.

Таким чином, принцип самофінансування при формуванні річних комплексних програм діяльності Чорнобильського виробничо-господарського комплексу та його підприємств, незалежно від їх профілю і спеціалізації, має поступово ставати визначальним у його фінансовому забезпеченні.

Планове і системне проведення організаційно-структурних удосконалень було і залишається на майбутні роки головною умовою для вирішення таких складних проблем, як забезпечення ефективного і економного використання фінансових і матеріальних ресурсів, належне виконання невідкладних і першочергових завдань, покладених на виробничо-господарський комплекс зони відчуження.

Необхідність виконання цих завдань зумовлює невідкладну потребу прискорення прийняття закону "Про Національну програму мінімізації наслідків Чорнобильської катастрофи на період до 2010 року", яким були б законодавчо визначені державна стратегія подолання її наслідків на наступні роки, пріоритетні напрями і щорічні обсяги фінансування. Цим законом мають бути обов'язково врегульовані окремі законодавчі норми діяльності Чорнобильського виробничо-господарського комплексу, в тому числі норми і положення, пов'язані з одержанням позабюджетних надходжень. Особливо це стосується поступового розвитку в чорнобильських зонах агропромислових виробництв, деревопереробки, окремих циклів поводження з радіоактивними відходами та використання природних ресурсів і територій зон на основі організаційно-економічних механізмів ринкового характеру.

Нові завдання, а звідси і нові організаційно-економічні проблеми в діяльності виробничо-господарської системи зони відчуження, які можуть виникнути в наступні роки, зумовлюються, передусім, очікуваним істотним збільшенням обсягів поводження з радіоактивними відходами в результаті, як вже зазначалося, розгортання робіт з остаточного закриття і консервації ЧАЕС, спорудження конструкції "Арка" над об'єктом "Укриття" та застосування нових унікальних технологій щодо його перетворення в реальну екологічно безпечну систему. Слід ввести в дію спеціальний комплекс "Вектор". У цій ситуації рішення таких першочергових і складних завдань має базуватися, з одного боку, на забезпеченні комплексного сполучення та тісної взаємодії процесів

переробки, транспортування і захоронення радіоактивних відходів, а також на удосконаленні експлуатації діючих і спорудженні нових спецоб'єктів на основі дистанційно керованої електронної техніки та роботизованих систем, а з іншого – на розвитку дослідно-експериментальних робіт, створенні сучасного устаткування, відпрацюванні нових унікальних технологій, полігонних і стендових випробувань.

Вимагає вирішення проблема врегулювання організації управління підприємствами "Комплекс" (воно за своєю спеціалізацією виконує роботи із збирання, переробки, захоронення РАВ та їх дезактивації) і "Техноцентр" (здійснює дослідно-технологічний супровід спорудження комплексу "Вектор" і відпрацювання відповідних експериментальних технологій поводження з радіоактивними відходами). Ці два підприємства свою діяльність у чорнобильських зонах здійснюють відповідно до річних програм, які планує і фінансує Адміністрація зони відчуження. Але формально вони входять до складу Українського державного об'єднання "РАДОН", яке знаходиться в Києві і взагалі підпорядковане іншому департаменту МНС України. Такі складна ієрархічна структура і плутанина з плануванням і фінансуванням діяльності підприємств одним департаментом (Адміністрацією зони відчуження) та підпорядкуванням їх іншому департаменту міністерства створюють штучні труднощі та перепони у ході узгодження і прийняття окремих рішень, виконання організаційних, кадрових і контрольних функцій, а також знижують ефективність управління цими підприємствами.

Очікуване істотне збільшення обсягів радіоактивних відходів, у тому числі високоактивних РАВ, вимагає не тільки розробки та застосування спеціальних технологій їх вилучення, переробки, транспортування і захоронення, а й формування нових ефективних організаційних структур, оптимального розподілу виробничо-господарських і науково-технічних функцій, пошуку і впровадження адекватних механізмів координації таких унікальних процесів.

Отже, існує необхідність після введення в експлуатацію комплексу "Вектор" на базі підприємств "Комплекс", "Техноцентр" і "Вектор" утворити єдине державне спеціалізоване науково-виробниче об'єднання з поводження з радіоактивними відходами в чорнобильських зонах. На нашу думку, створення такої структури з об'єднанням виробничої та науково-технічної сфер у рамках єдиної системи доцільно з виробничого, науково-технічного та економічного боку, воно є початковим етапом формування в перспективі в зоні відчуження єдиної державної компанії щодо поводження з радіоактивними відходами. Особливо актуальним таке рішення буде після введення в дію всіх спеціальних підрозділів поводження з РАВ, що нині споруджуються відповідно до програми остаточного закриття і консервації ЧАЕС та розвитку нових унікальних технологій на об'єкті "Укриття", пов'язаних з вилученням із зруйнованого реактора довгоіснуючих і високоактивних РАВ та демонтованих нестабільних будівельних конструкцій.

В. КІПОТЬ,

кандидат економічних наук.

**Гонорар за публікацію статті
автор передає у фонд розвитку журналу.**